

Анита Годоранова¹
(ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, България)

СЛАДКИ ЛИ СА „СЛАДКИТЕ“ ДУМИ?

Anita Todoranova
ARE SWEET THE „SWEET“ WORDS?

Резюме: В материала са представени някои предварителни бележки, които имат за цел да посочат често срещани във всекидневния език метафорични изрази с различна степен на устойчивост, в чийто състав има дума, означаваща вкусово усещане за *сладко*. Целта е след анализирането им да се даде отговор на въпроса: „Сладки ли са *сладките* думи?“, или единствено и само с положителна оценка ли са натоварени словосъчетанията, съдържащи компонент дума със значение за нещо *сладко*.

Abstract: The paper presents some preliminary remarks aimed at identifying common daily language metaphorical expressions of varying degrees of persistence, whose composition has a word directly referring to a taste for sweetness. Our goal is to analyze these expressions and to answer the question: “Are sweet the “sweet“ words?” as well as to determine if the words combining a meaning for something sweet are connected only with a positive assessment.

Ключови думи: Фразеологизми, словосъчетания, метафора, сладко.

Key words: Idioms, word combinations, metaphor, sweet.

Родна реч, омайна, *сладка*,
що звучи навред край мен;
реч на мама и на татка,
реч, що мълвим всеки ден...

Ран Босилек

Отправна точка за това изследване са думите на Г. Гачев: „*Сладкото*, отбелязва той, става универсално определение за хубавото в българския език – за всичко, което е хубаво, добро, красиво и истинно“.

¹ a.todoranova@uni-vt.bg

Думи, цитирани в езиковата бележка на Иво Панчев, в която той прави опит да обясни защо ние, българите, употребяваме изрази от типа:

„Ще си взема още, че ми се *услуди*“, без да обръщаме внимание на това как така може да е *сладка* пицата с шунка и кашкавал на пример или дори лютата чушка?

Пожелаваме си: „Да ти е *сладко*“ тогава, когато сме на маса, без да си даваме отговор на въпроса: „Откъде идва това *сладко*, ако на масата има салата, сирене и ракия!“ (Панчев: 2015).

Според Иво Панчев идва от там, че т.нар. *сладки* думи (словосъчетанията, в чийто състав има дума, означаваща вкусово усещане за *сладко*) са един от начините за даване на положителна оценка в българския език.

Става дума за универсалното възприемане на *сладкото* – за свързването му с приятни усещания и с положителни емоции.

До извода, че „*сладкото* се свързва с положително усещане“ достига и Цветилена Кръстева в изследването си „Вкусни“ метафори във френски и в български език (Кръстева: 2009), в което съпоставя метафорите за храна в двата езика.

Още библейските текстове съдържат множество метафори, свързани с вкусовите качества на храната:

„И отидох при Ангела и му рекох: дай ми книжката. Той ми отвърна: вземи и я изяж; в корема ти ще бъде горчива, но в устата ти ще бъде *сладка като мед*“ (Откровение 10:9).

„и отивам да го избавя от ръцете на египтяни и да го изведе от тая земя (и да го въведа) в земя добра и пространна, дето тече *мед и мляко*...“ (Изход 3:8).

Освен това човек вижда света и като храна и е склонен да припише вкус на много обекти от действителността, защото „животът е храна“, твърдят Лейкоф и Джонсън в книгата си „Метафорите, чрез които живеем“ (Лейкоф и Джонсън 2002).

Според Артнонов „Храната е един от най-устойчивите елементи на материалната култура, който притежава етномаркиращи свойства“ (цит. по: Котева 2008: 126).

Въпреки че вкусовите предпочитания на нас, българите, далеч не са така силно ориентирани към сладкото, ние особено обичаме да

оценяваме света около себе си с думата *сладко*. Може би и недостъпността (погледнато исторически), и високата цена на сладките неща дават на *сладкото* особен статут.

За нас сладки могат да бъдат: вкусната храна – похапнах си *сладко*; любимият човек – *сладък* човек, *сладко* гадже; трудът – *сладка* работа; почивката – *сладка* дрямка; животът – *сладък* живот; споменът – *сладък* спомен; думите, приказките – *сладки* думи, *сладки* приказки; речта...

Тук обаче възниква въпросът: „*Сладки* ли са *сладките* думи?“. Или – единствено и само с положителна оценка ли са натоварени словосъчетанията, съдържащи компонент дума със значение за нещо *сладко*?

За да дадем отговор на този въпрос, ще разгледаме някои често срещани във всекидневния език метафорични изрази с различна степен на устойчивост – по-свободни (колокации) – *сладки сънища*; както и почти напълно застинали в употребата на езика, фразеологизми, в чийто състав има дума, означаваща вкусово усещане за *сладко* – *сладък като мед*.

Причината, поради която се насочваме точно към тези изрази, е, че, от една страна, „(...) метафората – отбелязват Лейкоф и Джонсън – пронизва целия ни всекидневен живот (...) Нашата обичайна понятийна система, в чийто рамки мислим и действаме, е метафорична по самата си същност“ (Лейкоф и Джонсън 1990: 387).

За И. Паси метафората е пресметната грешка, която ще се „получи“ само когато мислещият метафорически знае разликата между снежинките и пеперудите, но въпреки това (или точно заради това) нарича снежинките пеперуди (Паси 1988: 35–36).

А от друга, фразеологизмите са свидетелство за миналото на народа, за неговия бит и душевност. Благодарение на устойчивостта си, на непроменливата си структура, те са ценен източник както за историята на езика, така и за нравите, обичаите, ритуалите, светогледа в едно различно и отдалечено време.

Нещо повече: „Идиомите – твърди Бабкин – са „светая светих“ на националния език, в тях по неповторим начин се манифестира духът и своеобразието на нацията“ (цит. по: Карагъзова 2004: 50).

За „подслаждаща“ оценка освен думата *сладко* и производните ѝ се използват още: *бонбонест*, *бонбон*, *мед* и т.н. Напр.:

Словосъчетания с компонент прилагателното сладък:

- Днес се събуждам след *сладък сън* и прочитам есемеса, който грижовният ми любим ми е изпратил в 2:30 ч.
- Радинела е много мил и *сладък човек*, няма грам каприз при нея.
- Знаеш ли, имаш много *сладка усмивка*, трябва да я показваш по-често – казах му.
- Рушветът ще остане само *сладък спомен* за катаджиите след Нова година. Компютър вече ще засича хулиганите на пътя и директно ще им пише глобите.
- Необикновено място за *сладка дрямка*. За някои хора следобедната дрямка е задължителна.
- Розите гарантирали *сладки сънища*.
- И всички хубави мигове, преживени заедно, плюс разменени *сладки думи* и планове, не са били достатъчно силни, а може би дори и недогам искрени.
- Купих си супер *сладка рокля* с гол гръб и изрязано деколте и др.

Словосъчетания с компонент прилагателното бонбонест:

- Искях да направя дизайн, който да е *сладък и бонбонест*, казва южнокорейският студент по дизайн Jeong Yong.
- За да не губите време в търсене на любимите си гримове, съобийте се с този страшно *сладък, бонбонест организер* за козметика!
- Днес ще започна деня с един *бонбонест комплект* за кръщенето на Симона и др.

Съществителното мед влиза в състава на следните фразеологизми:

- Да ти ядат устата *мед*. Диал. Казва се, когато слушаш похвални думи от своя събеседник.
- *Мед* ближа и пирони сека. Диал. Умея да говоря много хубаво, съобразявайки се със случая.
- *Мед* да капне, да го оближеш. За къща, дом – много добре почистен.

▪ **Мед** и масло ще потече/мед и масло потече. Ще настъпи (настъпи) голямо благоденствие и приятен и спокоен живот.

▪ **Мед** ми капе в устата. Много ми е сладко, вкусно (за някакъв плод или сладкиш и под.).

▪ **Мед** ми капе (ми се лее) от устата. 1. Много съм сладкодумен, приказвам, говоря приятно и увлекателно. 2. Говоря с най-нежни думи на някого, като му засвидетелствам своите добри чувства и внимание. 3. Говоря за някого само хубави неща, ръководен от добри чувства към него.

▪ **Медец** ми пада/падне на сърцето. Извънредно много съм доволен от нещо, става ми много драго, извънредно приятно от нещо, чувствам голямо задоволство.

▪ Тека (като) по **мед** и масло. За нещо – ставам, извършвам се без пречки и затруднения и др.

Анализираните примери (подбрани предимно от електронни източници: медии, блогове, форуми и др., както и от печатни медии, и от Българския фразеологичен речник) показват обаче, че *сладките* думи са натоварени, и то твърде често, с негативна оценка. Срв.:

Словосъчетания с компонент прилагателното захаросан:

▪ Проблем няма, както се оказа, формулярът ми го попълни киселата лелка, която сега ме гледаше със *захаросана усмивка*...

▪ Холивудски звезди и спортисти, поп диви и гелосани телевизионни лица, които сме свикнали да ни поднасят в *захаросан вид* от екрана.

▪ Писателката ни посвещава в необикновената история на *своята* фамилия, но без *захаросана сантименталност* и самосъжаление.

▪ Двамата разказаха *захаросана история* за запознанството си.

▪ *Захаросан филм*, който не ми се стори сладък и др.

Последният пример е показателен за това, че прилагателното *захаросан* се употребява като антоним на думата *сладък*.

Същата – антонимна – употреба има и прилагателното *сладникав*. Напр.:

Словосъчетания с компонент прилагателното сладникав:

▪ Едни притежават *сладникава красота*, други са просто чаровни, трети – лъчезарни...

- Разни *сладникави обръщения* между гаджета като „зайо“, „мечо“, „прасковке“ и особено баналното „милооо“ обикновено звучат толкова лигаво, че ти става лошо.

- Наистина Лео е с много *сладникава външност*, противно на идеала ми за мъж, но в „Титаник“ ме разплакваше на любовните сцени...

- Да, Иво може да пее задоволително, да има *сладникава физиономия* на сцената, но е показателно как реагира на критиката...

- Избягвайте всичко, което ви придава *сладникав вид* (панделки, дантели, блузи с изправени яки)!

- Аман от *сладникави песни*!

- Дот е много *сладникав и бонбонест* и хич не ти го препоръчвам за жегите и др.

В последния пример прилагателното *бонбонест*, което вече отбелязахаме като синоним на *сладък*, попада в един синонимен ред с думата *сладникав*. Което означава, че за разлика от *захаросан* и *сладникав*, употребявани единствено с пейоративна семантика, *бонбонест* има двойка употреба в зависимост от търсеното значение.

С пейоративна семантика са и немалък брой фразеологизми с компонент съществителното *мед* или прилагателното *медена*. Напр.:

- Залепям се/залепя се като пчела на *мед*. Егоистично използвам нещо, без да мисля за другите.

- Капка *мед* в ока оцет. Диал. Употребява се, когато някой с постъпките си допринася малко добро и много зло.

- Сладка и *медена*. Чума. Вероятно от названието на самодивите „сладки медени“, наричани така, за да бъдат умилоствивени и да не пакостят на хората.

- С лакерда *мед* ям. Диал. Върша всичко наопаки и др.

Тук можем да отнесем и някои фразеологизми с компонент плод, като например:

- Знае свиня да яде *диня*. Диал. Пренебр. За прост, ограничен човек, който не разбира от нищо по-хубаво, по-добро.

- Като *праскова*, надул съм се. Диал. 1. За жена – много съм се надула, (напълняла съм, оправила съм се). 2. Много съм се надул (разсърдил съм се) и др.

Изводът, до който се достига (на този етап от работата), е, че за съжаление *сладките* думи невинаги са *сладки*, или сладки са, но само на пръв поглед. Дори понякога *сладкото е толкова сладко, че чак нагарча*².

ЛИТЕРАТУРА

- Карагъзова 2004:** Карагъзова, С. Емоции и манталитет (Върху материал от български и полски фразеологизми за емоции). // *Език и манталитет*. Съст. Ст. Димитрова. София: Военно издателство, 45–72.
- Karagyzova 2004:** Karagyzova, S. Emotsii i mantalitet (Varhu material ot balgarski i polski frazeologizmi za emotsii). // *Ezik i mantalitet*. Sast. St. Dimitrova. Sofia: Voenno izdatelstvo, 45–72.
- Котева 2008:** Котева, М. Фразеологизми за качества на храни и фразеологизми с компоненти-лексеми за качества на храни. // *Изследвания по фразеология, лексикология и лексикография. В памет на проф. д-р Кети Анкова-Ничева*. Съст. Ст. Калдиева-Захариева, Лилия Крумова-Цветкова. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 126–131.
- Koteva 2008:** Koteva, M. Frazeologizmi za kachestva na hrani i frazeologizmi s komponenti-leksemi za kachestva na hrani. // *Izsledvania po frazeologia, leksikologia i leksikografia. V pamet na prof. dfn Keti Ankova-Nicheva*. Sast. St. Kaldieva-Zaharieva, Liliya Krumova-Tsvetkova. Sofiya: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 126–131.
- Кръстева 2009:** Кръстева, Цв. „Вкусни“ метафори във френски и в български език. // <http://ebox.nbu.bg/prob/cult04.html>, 20.10.2017.
- Krasteva 2009:** Krasteva, Tsv. „Vkusni“ metafori vav frenski i v balgarski ezik. // <http://ebox.nbu.bg/prob/cult04.html>, 20.10.2017.
- Лейкоф и Джонсън 1990:** Лейкоф, Дж., М. Джонсън. Метафоры, которыми мы живём. – Теория метафоры. Ред. Н. Д. Арутюнова. Москва: Прогресс, 387–415.
- Leykof i Dzhonsan 1990:** Leykof, Dzh., M. Dzhonsan. Metafori, kotorymi my zhivjom. – Teoriya metafori. Red. N. D. Autyunova. Moskva: Progress, 387–415.
- Панчев 2015:** Панчев, И. Да ви е сладко! // http://ibl.bas.bg/ezikov_i_spravki/da-vi-e-sladko/, 20.10.2017.
- Panchev 2015:** Panchev, I. Da vi e sladko! // http://ibl.bas.bg/ezikov_i_spravki/da-vi-e-sladko/, 20.10.2017.

² Предстои проучването да бъде разширено и задълбочено, което ще позволи на следващ етап от работата да се направят по-пълни и в известен смисъл по-категорични изводи.

- Паси 1988:** Паси, И. Метафората. София: Наука и изкуство. **Pasi 1988:** Pasi, I. Metaforata. Sofiya: Nauka i izkustvo.
- Речник 1974:** Ничева, К., С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. Фразеологичен речник на българския език. София: Издателство на Българската академия на науките. **Rechnik 1974:** Nicheva, K., S. Spasova-Mihaylova, Kr. Cholakova. Frazeologichen rechnik na balgarskiya ezik. Sofiya: Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite.
- Речник 1975:** Ничева, К., С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. Фразеологичен речник на българския език. София: Издателство на Българската академия на науките. **Rechnik 1975:** Nicheva, K., S. Spasova-Mihaylova, Kr. Cholakova. Frazeologichen rechnik na balgarskiya ezik. Sofiya: Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite.
- Библия:** Синодална библия. // <https://dveri.bg/bible/>. **Bibliya:** Sinodalna biblia. // <https://dveri.bg/bible/>, 25.10.2017.
- Lakoff, Johnson 2002:** Lakoff, G., M. Johnson. *Metaphors We Live By*. The University of Chicago.